

AJÁNLÓ

BRETTER ZOLTÁN: POLITIKA A HATÁRON

1957-ben Angliában a homoszexuális vétkek és prostitúció kivizsgálására felállított Wolfenden-bizottság ajánlása körül bontakozott ki a könyvben bemutatott Hart–Devlin-vita. Az ajánlás szerint „az egyetértő felnőttek magántermészetű homoszexuális kapcsolata ezentúl ne legyen büntetendő”, ugyanis „a törvénynek nem dolga az erkölcstelenséggel mint olyannal foglalkozni”. Vagyis maradnia kell a magán-erkölcsösség és erkölcstelenség olyan területének, amely nem a törvény ügye. Devlin álláspontja szerint ez nincs így, „egyetlen társadalom sem létezhet intolerancia, felháborodás és undor nélkül.” Amennyiben az intolerancia, a felháborodás és az undor együttesen jelenik meg egy adott viselkedéssel szemben, akkor ez világos jele annak, hogy a viselkedés sérti a társadalom morális kódexét, és akkor a jognak kötelessége az adott viselkedést tiltani a társadalom fennmaradása érdekében. Ha a társadalomnak nincs meg a morális egysége, akkor széthullik, ezért az erkölcstelenségek ellen is ugyanúgy fel kell lépni, mint az államot fenyegető zendülések ellen. Hartnak nagy nehézséget okozott ellentmondani Devlin álláspontjának, hogy az összeegyeztethető legyen jogelméleti felfogásával. A jognak és a törvényeknek nem szabad egy-egy társadalom pozitív moralitását a maga teljességében magukba foglalniuk, mert a társadalom moralitása nem azonos a kormányzat moralitásával, következésképpen a társadalom szétesése sem esik egybe a kormányzat szétesésével. Határozottan elutasította, hogy a jogot közvetlen erkölcsvédelemre használjuk. A társadalom moralitása önmagában is érték.

Bretter Zoltán könyve nemcsak az álláspontok fő vonalait vázolja fel, hanem feltárja egyrészt azok elméletörténeti kontextusait, másrészt pedig a vita utóéletét az amerikai diskurzusban. Richard Wollheim, Eugene W. Rostow és Graham Hughes kortársi reakcióit, a későbbi olyan reflexiókat, mint Dworkin Hartot korrigáló vagy George Devlint rehabilitáló álláspontját, illetve a California Law Reviewban közölt vitát. Bretter a vitában nem foglal állást, véleménye szerint az analitikus filozófia eszközeivel a két álláspont között nem lehet éles különbséget tenni, tulajdonképpen csak „hit” kérdése, hogy melyiket választjuk. Ezért Thuküdidészt idézve egy másik utat javasol a könyv utolsó fejezetében. A társadalom szétesésének nem a társadalom erkölcstelensége

az oka, hanem a polgárok közötti háborúskodás. A háború megakadályozza, hogy alaposan átgondolt döntéseket hozzunk, hiszen minden pillanatban valamelyik oldalra kell állni, állást kell foglalni. Életünket már nem, hanem csak ellenségünket „tudjuk építeni”. A szavak elveszítik megszokott jelentésüket, amelyet a korábbi hallgatólagos egyetértés tartott fenn. „Aki mást sikeresen törbe tudott csalni, az volt okos, aki a tört gyanút fogva kikerülte, az a még okosabb. [...] Általában azt dicsérték, aki a másikat a tervezett gazságban megelőzte, s azt, aki mást ennek szándéka ellenére ilyesmire rábírt.” Ezeket a jelenségeket nevezte Thuküdidész *sztátisz*nak. Annak a társadalomnak, ahol a polgárok közötti politikai harcok „háborúvá” szigorodnak, és így az erkölcs nyelve is érthetetlené válik, nincs sok jövője, az az állam menthetetlenül lehanyatlik. A társadalom szétesésének tehát nem az erkölcstelenség az oka, hanem a politikai közösség hiánya.

Ha ez a végkövetkeztetés, akkor nehezen érthető Bretter heves kritikája Dworkin álláspontjával szemben, amikor az amerikai jogfilozófus arról ír, hogy meg kell határozni a morális kijelentések morális mércéit, vagyis azokat a szabályokat, amelyek egy közösséget politikai közösséggé tesznek, és amelyeknek hagyományosan az alkotmány ad formát. Dworkin álláspontja szerint ezek az alkotmányban foglalt mércék szükségszerűen erkölcsi tartalmúak. Tehát amennyiben ebben nem tudunk megegyezni, akkor nem áll össze az a közösség, amelynek a széteséséről vitatkozunk. Ahhoz, hogy a *sztátisz*t elkerüljük, tisztában kell lennünk azokkal az erkölcsi mércékkel, amelyek ezt a politikai közösséget összetartják. E politikai erkölcs alapján tudjuk megállapítani a magán-erkölcs határait. Ezek elől a döntések elől nem menekülhetünk, ezt üzeni Thuküdidész.

(*Kalligram Kiadó*
Pozsony, 2004.
224 oldal, 1990 forint)

KIS JÁNOS: A POLITIKA MINT ERKÖLCSI PROBLÉMA

A könyv fő kérdése: tartható-e az elválasztás tézise, mely szerint a politikai vezetők a cselekedeteikre vonatkozó törvény megtartásáért és csakis azért tehetőek felelőssé. Olyan erkölcsi követelmények, amelyeket a jog nem rögzített, nem kérhető számon rajtuk. A

tézis legvitatóbb tétele a következő: a politikai küzdelmek résztvevői a törvényt és csakis a törvényt kérhetik számon egymáson, így a politikai vezetőkön is. Az elválasztási tézis szerint a demokrácia nem küszöböli ki a hatalmi harcokat, csupán megszelídíti, a demokrácia jó működésének lényegi feltétele, hogy a hatalomért folytatott küzdelem nyitott legyen. Ez leszűkíti a politikai cselekvés morális kritikájának mozgásterét: a hatalmi harc viszonyai sok mindent megengedhetővé tesznek, ami más helyzetekben megengedhetetlen volna.

Ha azt találjuk, hogy a politikai cselekvés eltér az erkölcs előírásaitól, akkor nem a cselekvők erkölcsi érzékéhez kell folyamodnunk, hanem az intézményi szabályokat kell megváltoztatnunk oly módon, hogy a cselekvők önérdeke ugyanazt a magatartást kívánja meg, mint amelyet az erkölcs ír elő (a közvetett motiváció tézise).

Az elválasztási tézis szerint tehát a politikai küzdelmek eredménye akkor jut a legközelebb az erkölcsileg kívánatoshoz, ha a derék politikus megfogadja a realista tézisben és a közvetett motiváció tézisében foglalt tanácsot, és annak szellemében jár el. Ez azonban feltételezi, hogy van erkölcsileg kívánatos eredmény, és vannak kritériumok az azonosítására. Feltételezi továbbá, hogy a jó és a helyes kérdései nem csupán a politikán kívüli elmélkedés szintjén merülnek föl, hanem magán a politikán belül is vitathatók. A politikai cselekvés elmélete nem választható el a politika legitimitásának elméletétől. A helyeselhető politika nem korlátozódhat arra, hogy a politikusok az általuk megválasztott célok irányába terelik az emberek viselkedését; okvetlenül magába kell foglalnia a célokról és a végrehajtás módjairól való nyilvános vitát, közös deliberációt. „A demokráciában, ahol a hatalom megszerzése és megtartása végső soron a periodikus választások kimenetelétől függ, a szavazói támogatás elvesztésének kockázata a biztosíték, hogy a hatalmi verseny résztvevői figyelembe veszik a nyilvános kritikát. A kollektív deliberáció során folyamatosan módosul az attitűdök megoszlása a választóközönségben, ez a módosulás hatást gyakorol a szavazások várható kimenetelére, azon keresztül pedig a politikusok számításaira és magatartására.” – írja Kis János.

Az elválasztási tézis cáfolatát a következőképpen foglalhatjuk össze: A jól megalkotott politikai intézmények csökkentik ugyan az erkölcsileg kívánatos magatartás nem erkölcsi költségeit, de a morális indítékok közreműködését általában nem teszik feleslegessé. Az egyének cselekedeteit összehangoló intézmények demokratikus jogállamban sem korlátozódhatnak a pozitív törvényekre; ahhoz, hogy egy de-

mokratikus rendszer ideáljának megfelelően működhessen, íratlan szokások sokaságára is szükség van, s ezek maguk is morális értékelés tárgyai.

Tehát megállapíthatjuk, hogy léteznek a demokratikus politikának olyan erkölcsi normái, melyeket mindenki köteles betartani, aki egyáltalán részt kíván venni a közhatalom gyakorlásában és a közhatalmi tisztségek elnyeréséért vívott versenyben. Az ilyen normák megsértése indokoltá teszi a követelést, hogy a normaszegő távozzon hivatalából (az erkölcsi minimum tézise) De hogyan azonosíthatók ezek? Kis szerint ehhez két különböző kérdést kell megválaszolni. Az egyik így szól: mi igazolja, hogy a vitatott norma megsértésének maga után kell vonnia a normaszegő távozását a hivatalból? A másik pedig: mikor számíthatunk rá, hogy az igazolás általánosságban nem, legföljebb az adott eset vonatkozásában vitatható?

A könyv két példát hoz fel az erkölcsi minimum áthágásának esetére: a polgárok egyenlőségét megkérdőjelező beszédet és a közvélemény tudatos megtevesztését. Annak, aki azt állítja, hogy egy bizonyos magatartás sérti a demokratikus politika erkölcsi minimumát, vagy azt kell megmutatnia, hogy a vitatott magatartás közvetlenül a demokrácia mögöttes erkölcsi elveibe ütközik, vagy azt, hogy a mögöttes elvek megkívánt intézményi gyakorlatát üresíti ki vagy fordítja szembe eredeti értelmével.

A következő nehézséget a piszkos kezek problémája jelenti. Vajon érvényben hagyja-e a nyilvános kritika szerepéről és feladatairól mondottakat az a felismerés, hogy a politikai vezetők egy része jó célok szolgálatában, igazolható módon piszkítja be a kezét? Kis álláspontja az, hogy a demokratikus közösségnek joga van ahhoz, hogy a politikai vezetők tetteiről tájékozott ítéletet alkothasson. Joga van a politikai tettek átláthatóságához és megítélésük vitatásához. „A politikus kezének bepiszkításáról nem a gyóntatófülke félhomályában kell beszélni, hanem a nyilvánosság napvilágánál. Az erkölcsi viták eldöntése precedenst teremt, mert univerzalizálja az eset és a szankció kapcsolatát. A morális deliberáció folyamatosan kijelöli a számon kérhető cselekedetek körét, megerősíti vagy elrejteti a régi precedenseket, és újakat teremt. [...] A demokráciának nemcsak derék politikusokra van szüksége, akik egyszerre kényesek moráljukra és szükség esetén mégis készek túltenni magukat erkölcsi aggályaikon, hanem derék újságírókra, publicistákra és értelmiségiekre – kritikusokra – is, akik bírálják az erkölcsileg aggályos gyakorlatokat, és megkísérelnek olyan nyilvános légkört teremteni, amelyben minden fél veszít, ha tisztátalan eszközökhöz folyamodik, és nyer, ha kerüli ezeket. [...] A politikus

joggal igényli, hogy belső integritásának megőrzése vagy elvesztése fölött övé legyen a végső rendelkezés, arra azonban nem támaszthat igényt, hogy ő rendelkezzen tetteinek és politikai karakterének nyilvános kritikája fölött.”

*(Irodalom Kft.
Budapest, 2004.
365 oldal, 2500 forint)*

ANTISZEMITA KÖZBESZÉD MAGYARORSZÁGON 2002–2003-BAN

Ez a kiadványsorozat harmadik kötete, és a szerkesztők azt vallják, nem fölösleges ez a dokumentáció, az ezredforduló Magyarországa sok mindenben magára ismerhet ebből a görbe tükörből. S valóban szomorúan szembesül azzal az olvasó, hogy az antiszemitizmus máshol mindenütt feledésre ítélt vádjai még ma is élnek és hatnak a „modern” magyar gondolkodásban. Jó példa erre Molnár Tamás kifakadása a Magyar Demokratában a szocialisták egyik tanácsadójával kapcsolatban: „Fogd le kezüket, ítélkezz felettük örök időkre! Ne jöhessen vissza sohasem, ne tehesse nek fejünkre töviskoszorút, ne szegezhesse nek önnön megbicsaklott keresztjükre!” Hasonlóan beszédes példa Dési János írása a MIÉP „tisztaeszlári megemlékezéséről”.

Már Bibó is korszerűtlennek nevezte azt felfogást, mely szerint az antiszemitizmus elleni küzdelem egyenlő a vallási türelmetlenség, a babonáság és a tudatlanság elleni harccal. Úgy tűnik, még sem kell elfeledni ezt az értelmezési lehetőséget, bár manapság azért, a kötetből is jól kivehetően, egészen máshol vannak a hangsúlyok. Jól jelzi a fő irányokat a Kertész Imre Nobel-díja kapcsán kialakult dicstelen vita és Mihancsik Zsófia alapos dokumentációja a gyűlöletbeszéd-törvény vitájáról. A modern antiszemiták holokausztrelativizálók, valamint előszeretettel összemossák a különbséget a kirekesztő gyűlölet és az erre reagáló felháborodás között.

A kötet elsősorban az egyik legolvasottabb és a nagyobb ellenzéki párt által is támogatott Magyar Demokrata hasábjait böngészte, illetve a parlamentből kiszorult MIÉP hetilapját, a Magyar Fórumot. Az antiszemitizmus a maga teljességében ezeken a médiumokon keresztül jut nyilvánosságra. Hatásukat nehéz felmérni, de igencsak megnehezíti az antiszemitizmus elleni küzdelmet, ha az ellenzék prominens képviselői ilyen médiumok olvasására buzdítanak. Ez még további köteteket ígér.

*(szerk. Dési János, Gerő András,
Szeszlér Tibor, Varga László
B'nai B'rith Első Budapesti Közösség
Budapest, 2004.
343 oldal, 1800 forint)*